

Նույն ԱԴԱՄՅԱՆ

**ՈւՍՈՒՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ ՁԵՎԱՍՏՈՒԹՅԱՆ
ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**

Ձևանությունը՝ կապված ձևական կրթության տեսության հետ, ուսուցման գործընթացում դարերի պատմություն ունի: Հին դպրոցին հատուկ ձևական կրթությունը, ուսուցման ձևանությունը շատ դիպուկ է խարազանել հայ մեծ բանաստեղծ Հովհ. Թումանյանը: Դիմելով աշակերտներին՝ նրա վարժապետ հերոսն ասում է.

Պիտի սովրեք, սովրեք էնքան,
Մինչև դառնաք ինձ պես վարպետ:
Դե նրստեցեք հիմի հանդարտ,
Ինչ որ կասեմ՝ կրկնեք ինձ հետ:

Եվ երեխաները մեխանիկորեն կրկնում էին վարժապետի ասածները՝ առանց ըմբռնելու դրանց իմաստը: Դասի վերջում վարժապետը պատվիրում է.

Դե գնացեք վաղը կգաք՝
Անգիր արած օրի պես:

Իսկ «օրի պես անգիր արածն» էլ արագությամբ գործընթացում էր՝ առանց իմացական հետք բողբոջելու երեխաների գիտակցության մեջ: Այդ կապակցությամբ Հովհ. Թումանյանն իր «Ինքնակենսագրական» - ում ժամանակի դպրոցից բերում է ձևանությունների հետևյալ բնորոշ օրինակը. «Մի երեխայի վարժապետը ասում է՝ «Ասա՛ այր», նա էլ կրկնում է՝ «Ասա՛ այր».

– Տո՛, շա՛ն գավակ, ես քեզ եմ ասում՝ «Ասա՛ այր».

– Տո՛, շա՛ն գավակ, ես քեզ եմ ասում՝ «Ասա՛ այր», - պատասխանում է աշակերտը: «Այս երեխայի բանը հենց սկզբից վատ գնաց, - շարունակում է Թումանյանը, - և այնքան ծեծ կերպով, որ մի քանի ժամանակից «ղաչաղ» ընկավ, տանիցը փախավ»:¹

Անցել են հարյուրամյակներ, սակայն այսօր էլ ժամանակակից դպրոցում նկատելի են ուսուցման ձևանական դրսևորումներ, որոնց հաղթահարումը եղել և մնում է և՛ մանկավարժ գիտնականների, և՛ առանձնապես ուսուցիչների առաջնահերթ խնդիրը: Իսկ դրա համար պետք է մախ իմանալ, թե որոնք են ուսուցման գործընթացում ձևանության դրսևորումները և նրանց առանձնահատկությունները:

Մեր ուսումնասիրությունների ընթացքում բացահայտել ենք ուսուցման գործընթացում ձևանության դրսևորման հինգ տեսակ: Ուսուցման գործընթացում ձևանության պատճառը բովանդակությունից առաջ ձևին տրված մախապատվությունն է: Հայտնի է, որ բովանդակությունը և ձևը փիլիսոփայական կատեգորիաներ են, որոնց «փոխներգործության մեջ բովանդակությունը ներկայացնում է օբյեկտի առաջատար, որոշիչ կողմը, իսկ ձևը՝ նրա այն կողմը, որը մոդիֆիկացվում, փոփոխվում է՝ կախված բովանդակության փոփոխությունից և նրա գոյության կոնկրետ պայմաններից: Իր հերթին ձևը, օժտված լինելով հարաբերական ինքնուրույնությամբ, հակադարձ ակտիվ ներգործություն է ունենում բովանդակության վրա»:² Հայտնի է, որ բովանդակությանը համապատասխանող ձևն արագացնում, իսկ չհամապատասխանողն արգելակում է բովանդակության հետագա զարգացումը: Դպրոցում ուսուցման գործընթացի բովանդակությունն են կազմում աշակերտների ուսումը, դաստիարակությունը և նրանց բազմարժույթ գործունեությունը: Ուսուցման գործընթացի հիմնական ձևը դասն է: Իհարկե, չի կարելի անտեսել նաև այլ միջոցառումները: Բովանդակությունը ճիշտ ընկալելու համար անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել մտքերն արտահայտելու և արտահայտված յուրաքանչյուր բառի իմաստը բացահայտելու վրա: Հակառակ դեպքում ձևանության առկայությունը դառնում է անխուսափելի:

Ձևանության դրսևորումների ամենատարածված ձևերից մեկը կապված է դպրոցական դասագրքերում և մեթոդական ձեռնարկներում տվյալ ուսումնական առարկայի տերմիններն ու հասկացություններն անթերի ընկալելու կամ ճիշտ սահմանե-

¹ Մ. Մե լ ք ու մ յ ա ն, Հովհ. Թումանյանը կրթության և դաստիարակության մասին, Եր., 1969, էջ 11:

² Փիլիսոփայական բառարան, Եր., 1975, էջ 67:

լու հետ: Ասել է թե՛ տեղի է ունենում ձևի և բովանդակության անհամապատասխանություն: Օրինակ, հայոց լեզվի դասին պատասխանելով «Ինչպե՞ս է կազմվում գոյականի հոգնակին» հարցին՝ աշակերտը տալիս է գրքային պատասխան. «Գոյականների հոգնակին կազմվում է եզակիից՝ երևի և ձեր վերջավորություններով»: Այստեղ անտեսվում են բացառությունները, ուստի այդ սահմանումը բովանդակությամբ նեղ է: Չե՞ որ կան գոյականներ, որոնց հոգնակին կազմվում է այլ վերջավորություններով. օրինակ, եզակի՝ մարդ, հոգնակի՝ մարդիկ, եզակի՝ կին, հոգնակի՝ կանայք և այլն: *Բացառություն համարվող* միավանկ որոշ գոյականների հոգնակին կազմելիս վերականգնվում են գրաբարյան ձևերը. օրինակ, ձուկ – ձկներ, մուկ – մկներ, դուռ – դռներ և այլն:

Նման օրինակներ հանդիպում են նաև մաթեմատիկա, ֆիզիկա, քիմիա, աշխարհագրություն դասընթացներում: Մեր կարծիքով և՛ ուսուցիչները, և՛ աշակերտները հասկացությունները սահմանելիս պետք է նկատի ունենան ձևի ու բովանդակության ներդաշնակությունը՝ մատնացույց անելով նաև բացառությունները:

2. Ձևամոլության տեղիք է տալիս *տեսության անջատումը պրակտիկայից*: Տեսությունն ու պրակտիկան նույնպես փիլիսոփայական կատեգորիաներ են, որոնց դիալեկտիկական միասնության մասին պրոֆ. Ա. Սպիրկինը իր «Փիլիսոփայության հիմունքները» աշխատության մեջ գրել է. «Պրակտիկան դիալեկտիկական միասնության մեջ է գտնվում ճանաչողական գործունեության հետ, տեսության հետ. պրակտիկան իմացության արդյունքների ճշմարտացիության չափանիշն է: Միայն այն գիտելիքները, որոնք անցել են *պրակտիկայի գտնի բովով* (ընդգծումը մերն է - Ն.Ա.) կարող են հավակնել օբյեկտիվության, ստույգության, ճշմարտացիության»:³

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ուսուցման գործընթացում (կապված տեսության և պրակտիկայի հետ) ձևամոլության դրսևորումները հանդես են գալիս երկակի ձևով. երբեմն պրակտիկան ամբողջովին բացակայում է կամ գոյություն է ունենում տեսությունից կտրված: Միայն գործնականին անհրաժեշտ ուշադրություն դարձնելու և տեսականն անտեսելու դեպքերն առանձին բացառություններ չեն կազմում: Անցանկալի է, երբ թեմայի ուսուցումը տարվում է միայն վարժությունների կատարման միջոցով կամ, ուշադրության կենտրոնում պահելով տեսության հարցերը, անտեսվում են վարժությունները: Չի կարելի համամիտ չլինել Ի. Լերներին, որ առանց գիտելիքների չեն լինում և չեն կարող լինել հմտություններ: Այս կամ այն գործունեությունը ծավալելու համար պետք է իմանալ. «Ի՞նչ պետք է կատարել», «ինչպե՞ս» և «ինչի՞ համար պետք է կատարել» հարցերի պատասխանները: Միայն այդ հարցերի պատասխաններն իմանալով՝ գործունեությունը կարելի է դարձնել գիտակցական, իսկ գիտելիքների կիրառումն էլ՝ դրանք յուրացնելու նոր մակարդակի աղբյուր»:⁴

Հմուտ ուսուցիչների փորձը ցույց է տալիս, որ պրակտիկան նպաստում է՝ ա) ինքնուրույն աշխատանք կատարելու հմտության ձևավորմանը, բ) անհատական և կոլեկտիվ աշխատանքները զուգակցելուն, գ) ինքն իր ուսուցիչը լինելու պահանջը կենսագործելուն, դ) հիշողությունը զարգացնելուն ու ավելի իմաստալից դարձնելուն, ե) գիտելիքները հասկանալի ու գիտակցական դարձնելուն, զ) տեսականի և գործնականի համաչափությունը պահպանելուն, է) հետազոտական տարրեր յուրացնելուն, ը) ուսումնական աշխատանքի ռացիոնալ եղանակ ընտրելուն, թ) աշակերտներին ճանաչելուն ու անհատական մոտեցում ցուցաբերելուն, ժ) գրքի հետ ինքնուրույն հմտություն ձևավորելուն, ժա) գիտելիքների կիրառման եղանակները բացահայտելուն, ժբ) նոր գիտելիքներ յուրացնելու անհրաժեշտության գիտակցմանը, ժգ) ինքնակառավարման և ինքնաստուգման հմտության ձևավորմանը, ժդ) ցուցումներ ստանալու, հարցեր տալու հմտություններ ձևավորելուն, ժե) հիմնականը, զլիսավորը երկրորդականից անջատելու հմտության ձևավորմանը, ժզ) աշխատունակության բարձրացմանը:

3. Հաճախ ձևամոլության տեղիք է տալիս հիշողության գերիշխումը հասկանալու գործընթացի վրա: Անզանհատելի է հիշողության (մտապահման) դերն ու նշանակությունը ուսուցման գործընթացում: Իրավացի էր Ջ. Լոկը, երբ հիշողությունը համարում էր գիտելիքների ու գաղափարների «պահեստ»: Ուսուցչի խնդիրն է՝ անընդհատ

³ А. С п и р к и н, Основы философии, М., 1988, стр. 266.

⁴ Ի. Լեռներ, Ուսուցման պրոցեսը և նրա օրինաչափությունները, Եր., 1982, էջ 34:

հարստացնել աշակերտների հիշողության այդ «պահեստը»: Մակայն չի կարելի չարաշահել գիտելիքների մեխանիկական սերտումն ու մտապահումը՝ առանց ուսումնական նյութի իմաստն հասկանալու: Յուրացման գործընթացի բաղադրամասերից է ոչ միայն ուսումնական նյութի մտապահումը, այլև իմաստավորումը, իսկ իմաստավորումը մտածողական գործունեություն է: Ասել է, թե այդ գործընթացում պետք է զարգացնել աշակերտների ակտիվ, ստեղծագործական մտածողությունը: Առաջավոր ուսուցիչների փորձը ցույց է տալիս, որ ուսուցման գործընթացում գիտակցականության դիդակտիկական սկզբունքով առաջնորդվելիս հաղթահարվում է նաև ձևամոլությունը:

4. Հաճախ ձևամոլության տեղիք է տրվում ուսուցման նկատմամբ ոչ թե ըստ էության, այլ մակերեսային մոտեցումներն ու գնահատումը: Աշակերտներին հասցեագրված հարցաթերթիկների հարցերի պատասխանները վկայում են, որ նրանց շատ գիտելիքներ մակերեսային են: Մակերեսայնությունից խուսափելու միջոցներից մեկը գիտելիքների կայունությունն ապահովելու ուղղությամբ տարվող աշխատանքն է: Հաճախ խոսելով գիտելիքների կայունության ու խորության մասին՝ անտեսվում է դրանք ինքնուրույն օգտագործելու հարցը: Պարզ է, որ եթե գիտելիքների կայունությունն ու խորությունը կապվում է էական կողմերը նկատելու, գլխավորը երկրորդականից գատելու, տեսական հիմնավորումներ կատարելու հետ, ապա, անկասկած, տարվում է մակերեսային դրսևորումները հաղթահարելու արդյունավետ աշխատանք: Նույնը կարելի է ասել նաև աշակերտների գիտելիքները օբյեկտիվ գնահատելու մասին:

Գնահատականը պետք է լինի զարգացման չափանիշ: Եթե գնահատականը այդպիսին չէ, օբյեկտիվ չէ, ապա, անկասկած, իջնում է աշակերտի առաջադիմությունը: Արժանի գնահատական նշանակելն արվեստ է: Դիշտ հարցումն ակտիվ սովորեցնելու գործընթաց է: Ահա թե ինչու աշակերտին մեծ պահանջներ առաջադրելը պետք է ուղեկցվի նրա նկատմամբ հոգատարությամբ:

5. Ձևամոլության պատճառներից է ուսուցման գործընթացում կաղապարների առկայությունը, որ առավելապես պայմանավորված է միևնույն տիպի, ասենք համակցված դասին ուսուցչի ստանդարտ մեթոդների գործադրմամբ: Ձևամոլության այս եղանակը նոր չէ: Դեռևս գերմանացի մանկավարժ Ի. Հերբարտը սահմանեց ուսուցման մի կաղապարային համակարգ՝ չորս աստիճաններով, գտնելով, որ ուսուցման ամեն մի եղանակ պետք է անցնի այդ պարտադիր աստիճաններով, որոնք են՝ պարզաբանումը, զուգորդումը, համակարգը և մեթոդը: Ուսուցման բազմամեթոդայնության ջատագով, մանկավարժ Ա.Դիստերվեզը իրավացիորեն գտնում էր, որ մեթոդը վերնաշապիկ չէ, որ ուսուցիչը հազնի և դասից հետո հանի ու կախի պահարանում: Դա ստեղծագործական կարողություն է, «որը խտացված է ուսուցչի մեջ. սովորաբար լավ ուսուցիչը նաև լավ մեթոդ է ընտրում»:

Իհարկե, վերոնշյալ դրույթներով չեն սպառվում ուսուցման գործընթացում ձևամոլության դրսևորումները, սակայն կասկածից վեր է, որ դիտարկված նյութերն էլ կարող են գործնական օգնություն ցույց տալ ուսուցիչներին՝ հաղթահարելու ուսուցման գործընթացում դրսևորվող ձևամոլությունը:

КРАТКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЯВЛЕНИЙ ФОРМАЛИЗМА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

___ Резюме ___

___ Н. Адамьян ___

Раскрывается сущность формализма и на основе фактического материала дается характеристика пяти форм проявлений формализма в процессе обучения:

1. Предпочтение, отдаваемое форме перед содержанием.
2. Отрыв теории от практики.
3. Первостепенное значение памяти в процессе понимания.
4. Подход и оценка не по существу, а поверхностный.
5. Абсолютизация трафарета.

При характеристике проявления формализма в процессе обучения приводятся поучительные примеры, выдвигаются некоторые методические предложения, которые помогут учителям преодолеть формализм, проявляющийся в процессе обучения.

